

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

RIJEČ-DVIJE O HRVATSKIM FRAZEMIMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Željka Macan, *U četiri oka: o hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom*

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, 2022.

Knjiga Željke Macan *U četiri oka: o hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom* objavljena je 2022. godine i donosi analizu prikupljene frazeološke građe na 157 stranica raspoređenih u deset poglavlja, kojima prethode Sadržaj i Uvodna riječ, a iza kojih slijede Literatura i Bilješka o autorici.

Prvo poglavlje *O frazeologiji i frazemu* posvećeno je razvoju frazeologije kao jezikoslovne discipline i određenju osnovne jedinice frazeološkog jezičnog sustava – frazema. Naglasak je pri tome na razvoju frazeologije u hrvatskom jeziku i na istraživanjima koja započinju šezdesetih godina prošlog stoljeća, a koja su vezana za rad Zagrebačke frazeološke škole. O razvoju frazeologije svjedoče i brojni radovi i istraživanja vezana za različite aspekte frazeološke problematike čemu treba pridodati i snažan razvoj frazeografske djelatnosti. Autorica govori i o neujednačenosti koja se odražava

ponajprije u terminologiji, a potom i u različitim određenjima frazema te načinu klasifikacije frazema.

U drugom poglavlju pod nazivom *Brojevne riječi kao frazemske sastavnice* donosi se pregled pristupa proučavanju i klasifikaciji brojevnih riječi te se opisuje način na koji se pristupa brojevnim riječima kao frazemskim sastavnicama. Autorica ističe važnost brojeva u čovjekovu misaonom svijetu koja se očituje i u frazeologiji, odnosno u značenju brojeva kao frazemskih sastavnica i njihovu utjecaju na oblikovanje frazeološkog značenja. Navodi se klasifikacija brojeva u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997), *Uvodu u jezičnu morfologiju* (Marković 2012), *Jezikoslovnoj razdvojbji* (Tafra 1995) te u radu *Morfološka obilježja brojevnih riječi* (Tafra 2000). Osim toga, navodi se da brojevne frazemske sastavnice u nekim frazemima zadržavaju svoje osnovno značenje količine ili poretka, kao primjerice u frazemu

zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko), a u nekima je njihovo značenje simboličko, primjerice *biti u (na) sedmom nebu*.

U trećem poglavlju naslovljenu *Korpus hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom* opisuje se način prikupljanja građe za analizu pri čemu su korišteni leksikografski i mrežni izvori: jednojezični hrvatski frazeološki i opći rječnici: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982), *Rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2000), *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014), *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (Vidović Bolt i dr. 2017); dvojezični rječnik: *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* (Matešić 1988) i mrežni korpusi: *Hrvatska jezična riznica*, *Hrvatski mrežni korpus hrWaC*. Na temelju korpusa sastavljen je Rječnik hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom, a osnovni kriterij bila je potvrda najmanje jedne brojevne sastavnice u pojedinom frazemu bez obzira na to je li riječ o glavnoj ili izornoj sastavnici. U brojevne frazemske sastavnice uvrštene su i riječi s brojevnim osnovom i brojevne riječi. Pri sastavljanju korpusa u obzir je uzet i kriterij vremenske raslojenosti frazema, pa u njega nisu uvršteni oni frazemi koji su potvrđeni u korištenim leksikografskim izvorima za koje nije pronađena potvrda u jednom od korištenih korpusa.

Četvrto poglavlje donosi strukturnu analizu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. Slijedi se ustaljena podjela na minimalne frazeme, frazeme skupove riječi, frazemske rečenice i frazemske polusloženice. U potpoglavlju 4.1 navode se potvrđeni minimalni frazemi čije su sastavnice prijedlog + brojevna riječ: *za dvojicu* [jesti, raditi, vrijediti, itd.], *za pet, od prve* [napraviti što, shvatiti što itd.]. Potpoglavlje 4.2 posvećeno je skupini frazema sa strukturom skupa riječi, koja je i općenito i među frazemima s brojevnom sastavnicom najbrojnija skupina u hrvatskom jeziku. Navedeni se strukturni tip dijeli na frazeme sa strukturom zavisnih skupova riječi i frazeme sa strukturom nezavisnih skupova riječi. Među frazemima zavisnih skupova riječi najbrojniji su glagolski pri čemu su najzastupljeniji strukturni podtipovi glagol + prijedlog + brojevna riječ (npr. *pasti / padati u drugi plan; sjediti na dvije stolice*) te glagol + brojevna riječ + imenica (npr. *biti (postati) drugi čovjek; imati sto briga*). Kao posebna podskupina izdvojeni su glagolski poredbeni frazemi, primjerice *živjeti kao dva goluba*. Među imeničnim frazemima sa strukturom skupa riječi najviše je primjera sa strukturom brojevna riječ + imenica, npr. *druga liga, prva dama, treća sreća*. U skupini brojevnih frazema sa strukturom skupa riječi najbrojniji

su frazemi sa strukturom prijedlog + brojeva riječ + imenica, npr. u *četiri oka, u jednom dahu, od prvog trenuta (časa)*. Među poredbenim brojevnim frazemima sa strukturom zavisnog skupa riječi navode se primjeri *k(a)o jedanput jedan i jedan kao nijedan*. U prikupljenoj građi potvrđena su dva pridjevna frazema sa strukturom zavisnog skupa riječi: *lud sto gradi i premazan (namazan) sa sedam masti*. Potvrđeni su i zamjenični frazemi sa strukturom zavisnog skupa riječi, npr. struktura zamjenica + brojeva riječ u primjeru *sve pet*, te poredbeni zamjenični frazemi sa strukturom poredbena čestica + zamjenica + brojeva riječ u primjeru *kao nitko drugi*. U skupini frazema sa strukturom nezavisnog skupa riječi nalaze se brojevi frazemi, primjerice *ni pet ni šest, prvo i prvo*.

U potpoglavlju 4.3 navode se frazemi s brojevnim sastavnicama rečenične strukture među kojima je najviše primjera frazema dvodijelnih rečenica, npr. *<to je> druga priča (pjesma, stvar), iz drugog filma (priče, vica) <je tko, što>*. Potpoglavlje 4.4 donosi frazemske polusloženice kao što su *dan-dva, riječ-dvije* te one primjere u kojima je polusloženica jednom od frazemskih sastavnica, npr. *dva-tri puta, reći dvije-tri*.

Peto poglavlje posvećeno je paradigmatici hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. U priku-

pljenoj građi potvrđene su tri vrste paradigmatici koje navodi Fink-Arsovski (2002): nulta, djelomična i potpuna paradigmatici. U potpoglavlju 5.1 navode se primjeri nulte paradigmatici, odnosno frazemi kod kojih nije moguća promjena, npr. *metar cvančik, kao nitko drugi, na sve četiri, sve u šesnaest*. U potpoglavlju 5.2 navedeni su odabrani primjeri frazema s djelomičnom paradigmatici uz navođenje primjera iz korpusa hrWaC, primjerice *biti broj jedan, živjeti kao dva goluba, građanin drugog reda, jedno drugome do uha, lud sto gradi*. Primjeri frazema s potpunom paradigmatici navedeni su u potpoglavlju 5.3. Autorica navodi da je većina prikupljenih frazema s potpunom paradigmatici strukturnog podtipa broj + imenica, a s obzirom na to da je u svim primjerima brojeva sastavnica redni broj, njegova je promjena uvjetovana odnosom sročnosti s imeničnom sastavnicom te je morfološki obilježena (str. 46). Neki od odabranih primjera tog strukturnog podtipa su *druga violina, treća sreća*, a navedeni su i primjeri strukturnog tipa pridjev + brojeva riječ: *mali milijun, moralna nula, obična nula*.

Šesto poglavlje donosi sintaktičku analizu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. Za uključivanje frazema u diskurs važno je njihovo kategorijalno značenje, a ponekad

se kategorijalno značenje ne podudara sa strukturom frazema. U poglavljima koja slijede donose se kategorijalna značenja imeničnih, glagolskih, brojevnih, pridjevnih i zamjениčnih frazema te frazema sa strukturom frazemske polusloženice i frazemske rečenice. Neki se od frazema javljaju u više sintaktičkih uloga, a primjeri su preuzeti iz korpusa hrWaC. Tako se, primjerice, imenični frazemi javljaju u ulozima subjekta, predikatnog imena, apozicije i objekta pri čemu se frazem *prva dama* javlja u ulozima subjekta, predikatnog imena i apozicije.

U sedmom poglavlju govori se o varijantnosti hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. U prikupljenoj građi potvrđene su inačice frazema na fonološkom planu: *batina s (sa) dva kraja*; morfološkom planu: *plesati kako drugi svira(ju)*, *nema (nije bilo) druge komu*; tvorbenome planu: *otvoriti (otvarati) četvere oči*, *premazan (namazan) sa sedam masti*; na sintaktičkom planu: *između (među, u, unutar) četiri zida*, *<po> sto i prvi put*; te na leksičkom planu: *napraviti (učiniti) prvi korak*, *drugog kova (soja)*, *u jedan (isti) glas*. Osim toga, potvrđeno je kombiniranje više vrsta inačica unutar jednog frazema, primjerice leksičke i fonološke u frazemu *k(a)o jedan puta (jedanput) jedan* ili leksičke i sintaktičke kao u frazemu *biti (naći se) u (na) sto čuda*.

Semantička analiza hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom tema je osmog poglavlja u knjizi. Semantičkom analizom obuhvaćeno je frazeološko značenje i način njegova oblikovanja, stupanj desemantizacije frazema, motiviranost, podrijetlo frazema te tipovi semantičkih odnosa među frazemima. Kada je riječ o desemantizaciji hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom, razlikuju se potpuna, djelomična i nulta. Potpuna desemantizacija, odnosno preoblika značenja svih sastavnica potvrđena je u primjerima: *druga strana medalje*, *sto na sat*, *tri dana jahanja* te se pri definiranju frazema ne koristi ni jedna frazemska sastavnica. Pri djelomičnoj desemantizaciji samo su neke sastavnice izgubile svoje prvotno značenje, a sastavnice koje nisu desemantizirane koriste se u definiranju frazeološkog značenja, primjerice *biti broj jedan*, *ljubav na prvi pogled*. Autorica ističe da frazemi s nultom desemantizacijom pripadaju frazeologiji u širem smislu te da nisu dijelom prikupljene i analizirane frazeološke građe.

Pri opisu motivacije hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom autorica slijedi podjelu na konkretnu, asocijativnu i apsurdnu motivaciju. U skupini frazema konkretne motivacije izdvajaju se sljedeći: *jedno drugome do uha*, *sjediti na dvije stolice*, *biti (boriti se itd.) u prvim re-*

dovima. Među frazemima s asocijativnom motivacijom izdvojeni su oni koji su nastali na usporedbi s ponašanjem i postupcima tipičnim u životinjskom svijetu, npr. *dočekati se na sve četiri, dignuti sve četiri u zrak, trinaesto prase*, te oni frazemi koji su vezani za ljudsko iskustvo i konvencionalno znanje o svijetu, npr. *živjeti kao dva goluba, na prvi pogled, ošišati se na nulu*. U analiziranoj građi potvrđeni su i primjeri frazema apsurdne motivacije: *sve u šesnaest i ni pet ni šest*.

Što se tiče podrijetla hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđeni su biblijski frazemi, internacionalni frazemi, frazemi koji svoje podrijetlo nalaze u žargonu, frazemi s podrijetlom iz nazivlja te jedan nacionalni frazem (*sve u šesnaest*). Među frazemima biblijskoga podrijetla izdvojeni su: *knjiga sa sedam pečata, biti jedno srce i jedna duša, mač s dvije oštrice* ili *dvosjekli mač, biti u (na) sedmom nebu, kao da tri dana nije jeo* tko. Autorica ističe da su frazemi biblijskog podrijetla uglavnom i internacionalnog karaktera te da predstavljaju pripadnost istom kulturno-civilizacijskom krugu. Osim toga, skupini internacionalnih frazema pripadaju i oni koji su prevedenice s latinskog, primjerice *sjediti na dvije stolice, na prvi pogled*. Zanimljivi su primjeri frazema koji kao sastavnicu imaju brojevne posuđenice iz njemačkog i engle-

skog jezika: *ajn-cvaj, biti ajnc a, metar cvancik, pik-zibner i biti fifti-fifti*. U skupini frazema s podrijetlom iz različitih žargona potvrđeni su primjeri frazema iz kartaškog žargona (*kec (as) na desetku, kao kec (as) na deset te kao kec na jedanaest*); sportskog žargona (*jedan nula, prva liga, druga liga, na prvu loptu*); te primjer frazema u funkciji knjiške psovke koji svoje podrijetlo nalazi u stripovima (*sto mu gromova!*). U analiziranoj građi potvrđeni su primjeri s podrijetlom iz filmskog nazivlja te filmskih naslova: *staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u prvi plan koga, što; biti u prvom planu; doći (izbiti i sl.) u prvi plan; biti u drugom planu; pasti / padati u drugi plan*). Potvrđeni su i primjeri frazema s podrijetlom iz glazbenog nazivlja, npr. *prva violina, druga violina, svirati prvu violinu, svirati drugu violinu*.

Od semantičkih odnosa među frazemima utvrđeni su primjeri unutarfrazemskih semantičkih odnosa, tj. monosemija i polisemija, te odnosi među frazemima, odnosno sinonimija, homonimija i antonimija. S obzirom na to da je frazemima uglavnom pridruženo jedno značenje, tj. jedan sadržaj, većina je analiziranih frazema monosemična. S druge strane, frazemska polisemija nije tako česta, a potvrđena su dva tipa odnosa koji postoje među značenjima pridruženima istome izrazu – inkluzija i intersekcija. U odnosu

inkluzije je značenje frazema *prva liga*, čije je prvo značenje da je tko odličan, izvrstan, prvorazredan, a drugo da je tko najviša kategorija čega, društvena krema. Onaj tko se nalazi u najvišoj kategoriji obično je i izvrstan u čemu što znači da je drugo značenje tog frazema sadržano u prvome. Intersekcija podrazumijeva podudarnost u barem jednoj značenjskoj komponenti, a u odnosu intersekcije su značenja frazema *obična nula* ‘nevažna (bezvezna) osoba, osoba koja ne znači puno u društvu, osoba čiji se stavovi ne uvažavaju’ i ‘nešto nevažno (beskorisno)’. U frazemačkoj homonimiji različita značenja koja su pridružena istome izrazu nisu bliska ili su izgubila svoju prvotnu transparentnost, primjerice prvo od navedenih značenja hrvatskog frazema *nemati tri čiste* ‘biti kukavica, plašljiv, nemati hrabrosti za što’ u odnosu prema drugom ‘ništa ne znati, nemati pojma o čemu’ i trećem ‘biti glup (neinteligentan)’ (str. 73). Kada je riječ o frazemačkoj sinonimiji, ističe se da je apsolutna sinonimija vrlo rijetka s obzirom na to da se odnosi na potpunu podudarnost u značenju i semantičkoj slici te međusobnu zamjenjivost u svim kontekstima i funkcionalnim stilovima. Kao primjer frazemačke sinonimije navode se frazemi: *k(a)o jedan puta (jedanput) jedan i kao dva i dva <četiri> te jednim hicem (metkom) <ubiti> dva*

zeca i jednim udarcem ubiti dvije muhe. S druge strane, antonimno značenje frazema može biti temeljno na leksičkoj antonimiji jedne od frazemačkih sastavnica, a mogu ga imati i frazemi s različitom frazemačkom slikom. U analiziranoj građi potvrđeni su sljedeći primjeri antonimnih frazema s brojevnom sastavnicom: *sedam debelih godina (krava) i sedam mršavih godina (krava)*; *na jedno brdo tkan i na drugo brdo tkan, prvi izbor i drugi izbor, prva liga i druga liga* i dr.

U posljednjem potpoglavlju osmog poglavlja govori se o simbolici brojevnikih frazemačkih sastavnica. Iako se za neke od prikupljenih primjera motiviranost frazeološkog značenja može iščitati iz pučke etimologije, potvrđeni su i primjeri čije se značenje temelji na prepoznatljivoj simbolici brojevnikih sastavnica. Tako primjerice brojevnica *pet* u frazemima *sve pet* i *za pet* ima simboličko značenje izvrsnosti, a brojevnica *deseti* u frazemu *nešto <sasvim> deseto* ima simbolično značenje drugačijega i neočekivanoga.

Konceptualna analiza hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom tema je devetog poglavlja u knjizi. U okviru konceptualne analize frazema autorica dijeli frazeme u dvije skupine: frazemi koji se odnose na čovjeka i frazemi koji se ne odnose na čovjeka, a svaka skupina dijeli se

na nekoliko podskupina. U skupini frazema koji se odnose na čovjeka zastupljene su neke od sljedećih podskupina: frazemi kojima se opisuje čovjekova dob (*imati šezdeset (...x...) godina na leđima (grbači), jedno drugome do uha*), frazemi kojima se opisuje čovjekov vanjski izgled (*metar cvancik, ošišati se na nulu*), frazemi kojima se opisuju čovjekove karakterne osobine (*dignuti sve četiri u zrak, nemati tri čiste, sjediti na dvije stolice*), frazemi kojima se opisuje čovjekovo ponašanje i međuljudski odnosi (*biti jedno srce i jedna duša, svi kao jedan, pogledati / gledati drugim očima <na> koga, <na> što*). Skupina frazema koji se ne odnose na čovjeka sadrži sljedeće podskupine: frazemi kojima se opisuje količina (*ni pet posto [ne mariti za koga, za što, ne uzimati u obzir koga, što i sl.], mali milijun koga, čega*), frazemi kojima se opisuju vremenski i prostorni odnosi (*u <jedan> tren, dan-dva, jednom u sto godina, na sve četiri strane <svijeta>*), frazemi kojima se opisuje način (*sto puta, tristo puta, u četiri oka, na drugi pogled*) i druge.

Posljednje poglavlje u knjizi posvećeno je frazeografskoj obradi hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicom nakon čega slijedi Rječ-

nik hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicom. Riječ je o objasnidbenom rječniku koji se temelji na korpusu i koncipiran je prema načelima suvremene frazeografske obrade. Osim značenja frazema, navodi se i primjer upotrebe frazema u kontekstu, a primjeri su preuzeti iz mrežnoga korpusa hrWaC, iz Hrvatske jezične mrežne riznice te s nekih hrvatskih mrežnih stranica (preko pretraživača Google) te su prema tome kraj njih kraticama navedeni i odgovarajući izvori. Također, uz primjere stilskog raslojavanja kraticom se navodi i uporabna (stilistička) odrednica.

Knjiga Željke Macan donosi značajke i posebnosti hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicom i predstavlja detaljnu analizu prikupljene frazeološke građe. Nedvojbeno se radi o vrijednom doprinosu hrvatskoj nacionalnoj frazeologiji, ali i frazeologiji općenito. Posebno dragocjenim ističe se Rječnik hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicom koji sadrži primjere upotrebe frazema u kontekstu. Stoga se svim čitateljima i frazeofilima preporučuje susret s ovom knjigom *u četiri oka* jer se čita *u jednom dahu*, a *iz prve ruke* možemo reći da je knjiga *za pet*.

Sandra Marman